

Demokratian vienti ei oikein onnistu

Tatu Vanhanen

Albert Somit ja Steven A. Peterson: *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. Palgrave Macmillan 2005.

Amerikkalaiset tutkijat Albert Somit ja Steven A. Peterson arvostelevat kirjassaan jyrkästi Yhdysvaltojen harjoittamaa demokratian pakkovientiä erityisesti Haitiin, Afganistaniin ja Irakiin ja pitävät sitä epäonnistumaan tuomittuna, koska demokratia vaatii menestyäkseen tiettyjä ennakoedellytyksiä, mitkä noista maista suurelta osalta puuttuvat. Heidän toisena teesinään on, että osittain seurauksena jo tähän mennessä 250 miljardia dollaria vaatineista sotaretkistä Yhdysvallat ei ole kyennyt korjaamaan oman maansa epäkohtia, jotka pahentuessaan alkavat vaarantaa demokratiaa omassa maassa.

Kirja jakautuu yhdeksään lukuun, joissa käsitellään johdannon jälkeen autoritaarisen hallitusjärjestelmän luonnollisuutta ihmisyhteiskunnissa, demokratian määrittelemistä, demokraattisen kansakunnan rakentamista, demokratian edellytyksiä, demokratioiden lukumäärää maailmassa, ja Amerikan harjoittaman demokratian viennin kustannuksia ja seuraamuksia ajanjaksolla 1945–2005. Lopuksi tehdään johtopäätöksiä ja esitetään suosituksia realistisemmasta ulko- ja sisäpolitiikasta.

*

Kirjoittajat selittävät autoritaaristen hallitusjärjestelmien yleisyyttä maailmassa darwinilaisella argumentilla, jonka mukaan ihmisillä samoin kuin muillakin kädellisillä on evoluution tuottama taipumus hierarkkisiin sosiaalisiin ja poliittisiin järjestelmiin. Sen vuoksi demokratiat ovat olleet historian aikana harvinaisia ja autoritaariset järjestelmät normaaleja. Heidän argumenttinaan on, että ihmisillä ei ole luonnollista taipumusta demokraattiseen järjestelmään ja että taipumus hierarkkisiin järjestelmiin tekee demokratioiden pystyttämisen ja ylläpitämisen vaikeaksi.

Tässä kohden täytyy huomauttaa, että taipumus hierarkkiseen järjestelmään ei ole välttämättä ristiriidassa demokratian kanssa. Demokratia voidaan käsittää keskenään kilpailevien hierarkioiden väliseksi kompromissiksi. Kirjoittajilta

on jäänyt huomaamatta, että samassa maassa on melkein aina useampia hierarkkisia järjestelmiä, ja jos ne ovat riittävän voimakkaita, ei mikään niistä pysty alistamaan kaikkia muita ja perustamaan yksinvaltaa. Oma teoriani demokratisoitumisesta perustuu ajatukseen, että vallan lähteinä käytettyjen resurssien jakautuminen useampien voimakkaiden ryhmien (hierarkkioiden) kesken johtaa demokratiaan, koska sellaisissa olosuhteissa mikään yksityinen ryhmä ei ole riittävän voimakas yksinvaltaa pystyttämiseen tai ylläpitämiseen. Somitin ja Petersonin argumenttina on, että demokratia menestyy vain jos ihmiset saadaan ideologisen kasvatuksen avulla voittamaan luonnollinen taipumuksena hierarkkisiin järjestelmiin. Minusta se ei ole tarpeen. Demokratian perustana on hierarkioiden tasapaino ja kilpailu, ei niiden häviäminen.

Kolmannessa luvussa kirjoittajat tarkastelevat erilaisia demokratian määritelmiä ja päätyvät siihen, että demokratia edellyttää enemmistön valtaa ja laillista järjestystä, mihin kuuluu myös kansalaisten perusoikeuksien ja vapauksien ylläpitäminen. Tällaiseen demokratian määrittelyyn voi yhtyä. Samassa yhteydessä he viittaavat kolmeen yleisimmin käytettyyn demokratian määrittelyyn: Vanhasen demokratisoitumisen indeksiin, Freedom Housen poliittisten oikeuksien ja kansalaisvapauksien indeksiin sekä Polity-projektin institutionaalisen demokratian ja autokratian pisteisiin.

Neljännessä luvussa he esittävät katsauksen Yhdysvaltojen harjoittamaan demokratian vientiin ja päätyvät siihen, että oikeastaan vain Saksa ja Japani ovat olleet menestyksellisiä tapauksia. Niiden osalta voi huomauttaa, että kummassakin tapauksessa yhteiskunnalliset olosuhteet olivat suotuisia demokratialle jo etukäteen. Tarvittiin vain autokraattisten järjestelmien kukistaminen voimakeinoin.

Haiti on tyyppillinen esimerkki epäonnistuneista demokratian vientiyrityksistä. Havaintojensa pohjalta kirjoittajat esittävät listan demokraattisen kansakunnan rakentamisen menestykseen vaikuttavista tekijöistä. Saksa täytti edellytyksen, Haiti ei. Sen vuoksi demokratian pakottaminen Haitille toistuvasti epäonnistui.

Viidennessä luvussa demokratiaa tukevia olo-

suhteita analysoidaan tarkemmin. Perusedellytyksenä on valtio, jolla on riittävä kyky hallita maata ja koota veroja, poliisi ja oikeusjärjestelmä, keskuspankki sekä terveydenhoito- ja koulujärjestelmät. Monessa kehitysmaassa näitä perusedellytyksiä ei ole tai on vain puutteellisesti. Somitin ja Petersonin mukaan demokratian kannalta henkeä kohti lasketun kansantulon olisi hyvä nousta ainakin 5000 dollariin. Suurin osa nykyisistä kehitysmaista on tämän rajan alapuolella. Demokratia edellyttää myös kohtuullisesti koulutettuja kansalaisia.

Poliittisiin edellytyksiin kirjoittajat sisällyttävät kansalaisten perusvapauksien kunnioittamisen, demokratialle myötämielisen eliitin ja kansalaisten halun keskustella ja osallistua. Kun he soveltavat listaansa demokratian edellytyksistä Afganistaniin ja Irakiin, niin havaintona on, että Afganistanilta puuttuvat melkein kaikki edellytykset ja Irakiltakin useimmat.

Kuudennessa luvussa huomio kohdistuu demokratian historiaan ja nykyisten demokratioiden lukumäärään. He ovat laskeneet demokratioiden ja lähes demokratioiden lukumääriä Vanhasen, Freedom Housen ja Polity-projektin data-aineistojen pohjalta ja tulevat siihen tulokseen, että vuonna 2001 yli miljoonan asukkaan valtioista vain 40 prosenttia oli demokratioita tai lähes demokratioita. Ulkoapäin tapahtuneen demokratian viennin kannalta tulokset eivät ole rohkaisevia. Saksa ja Japani ovat yhä ainoina esimerkkeinä ulkoapäin viedyn demokratisoitumisen onnistumisesta. Kirjoittajat tekevät sen mielestäni oikean johtopäätöksen, että demokratisoituminen on melkein aina ollut seurauksena maan omien olosuhteiden muuttumisesta suotuisaksi demokratialle.

*

Kirjan loppuosassa Somit ja Peterson palaavat Yhdysvaltojen toisen maailmansodan jälkeen tekemiin yrityksiin levittää demokratiaa muualle maailmaan ja selittävät demokratian viennin melkein poikkeuksetonta epäonnistumista kolmella seikalla. Ensimmäisenä synnä on se, että yhtenä kädellislajina ihmisillä on luontainen taipumus hierarkkisiin sosiaalisiin ja poliittisiin järjestelmiin. Toiseksi seurauksena tästä demokratia onnistuu vain erityisten demokratialle suotuisten olosuhteiden vallitessa. Kolmantena argumenttina on, että tarvittavat suotuisat olosuhteet eivät synny hetkessä, siihen voi mennä vuosikymmeniä.

Olen samaa mieltä kirjoittajien kanssa siitä, että demokratian onnistuminen edellyttää yhteiskunnallisten olosuhteiden muuttumista demokratialle myönteisiksi. Itse olen pitänyt ratkaisevana tekijänä henkisten ja taloudellisten valtaresurssien riittävän laajalle jakautumista.

Somit ja Peterson kohdistavat huomionsa erityisesti Yhdysvaltojen nykyiseen yritykseen istuttaa demokratia Afganistaniin ja Irakiin. He eivät ole lainkaan varmoja siitä, että demokraattiset instituutiot säilyisivät näissä maissa sen jälkeen kun Yhdysvallat on vetänyt joukkonsa pois, koska demokratian kotimaiset edellytykset kummassakin maassa ovat erittäin huonot.

Irakin osalta he toteavat, ettei ole lainkaan selvää, onko sota ja miehitys parantanut vai heikentänyt demokratian edellytyksiä. Tässä kohden olen eri mieltä. Minun tulkintani mukaan Saddam Husseinin keskitetyn valtakoneiston tuhoaminen paransi merkittävästi demokratian edellytyksiä Irakissa. Vallan lähteinä käytetyt resurssit ovat nyt laajemmalle jakautuneet kilpailevien uskontoryhmien kesken. En usko, että enemmistönä olevat shiiamuslimit enää alistuisivat vähemmistönä olevien sunnien diktatuuriin. He ovat päässeet vallan ja vapauden makuun ja tulisivat varmasti puolustamaan saavuttamaansa asemaa tarpeen vaatiessa asevoimin. Silloin sunnien olisi tyydyttävä jonkinlaiseen demokraattiseen vallanjakoon.

Kirjoittajien mukaan Afganistanin ja Irakin sotaretkien aiheuttamat suunnattomat kulut ovat vakavasti heikentäneet Yhdysvaltojen kykyä pitää huolta oman maansa asioista. Köyhyysrajan alapuolella elävien ihmisten määrä on kasvanut 35 miljoonaan, tulo- ja varallisuuserot ovat suurentuneet, ja terveystakuutuksen ulkopuolella olevien määrä on kasvanut 45 miljoonaan. Lisäksi Afganistanin ja Irakin sotavankien nöyryyttäminen on tahrannut vakavasti Yhdysvaltojen mainetta ulkomailla.

*

Somit ja Petersonin kohdistama jyrkkä arvostelu oman maansa harjoittamaan demokratian levittämiseen sodan avulla kiinnittää huomion demokratian syntyedellytysten puutteelliseen ymmärtämiseen. Amerikkalaisessa demokratia-tutkimuksessa ei ole paljонkaan käsitelty yhteiskunnallisten olosuhteiden vaikutusta demokratiaan. Demokratisoitumista on lähinnä selitetty helposti muuttuvilla ja muutettavissa olevilla poliittisilla tilannetekijöillä. Niinpä demokratian levittämistä sodan avulla koskevas-

sa poliittisessa päätöksenteossa on lähdetty siitä, että demokratia voidaan istuttaa mihin tahansa maahan sen sisäisistä olosuhteista riippumatta. Se on ollut kalliiksi tullut karkea väärinkäsitys.

Kirjan lopussa Somit ja Peterson antavat oman maansa hallitukselle sen neuvon, että vastaisuudessa ei pitäisi ryhtyä demokratian levittämiseen voimakeinoin, ellei sitä ennen tehty perusteellinen tutkimus osoita, että asianomaisen maan sisäiset olosuhteet ovat jo riittävän suotuisat demokratialle. Toisena neuvona on, että Yhdys-

vallat voisi parhaiten edistää demokratian asiaa maailmassa kiinnittämällä huomionsa oman maansa poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisemiseen.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen vieraileva tutkija ja valtio-opin emeritusprofessori Tampereen yliopistossa.